

Dichter René De Clercq, een eigen weg tussen romantiek en vernieuwing

Het gebeurt niet alle dagen dat René De Clercq het onderwerp is van academisch vorsings- en studiewerk. Momenteel werkt germanist Matthijs de Ridder (°1979, Doetinchem, Gelderland) voor de Universiteit van Antwerpen aan een veelbelovend doctoraat over de invloed van het activisme op de literatuur. Uiteraard wordt de rol van René De Clercq daarin uitvoerig belicht. De Ridder publiceerde o.m. ‘Aan Borms. Willem Elsschot, een politiek schrijver’, verzorgde de ‘Verzamelde verzen’ van Gaston Burssens en is co-editeur van het ‘Verzameld werk’ van Louis Paul Boon. Hij was ons eerder al opgevallen in een verstandige reactie op Tom Lanoyes zgn. ‘Vlaams Literair Festijn’ van oktober 2006 waarover we in onze ‘Nieuwsbrief 2007’ berichtten.

Enige maanden geleden publiceerde het AMVC-Letterenhuis een voorsmaakje van dit doctoraat onder de titel: *Ouverture 1912, Literatuur en Vlaamse Beweging aan de vooravond van de Grote Oorlog*, 384 p. Centrale stelling van het boek is dat zich in 1912 een duidelijk nieuw discours begint af te tekenen in de Vlaamse Letteren. Natuurlijk had August Vermeylen al in de jaren 1890 met *Van Nu en Straks* gepleit voor een individuele, autonome en internationale Vlaamse literatuur. Bij enkele jongeren o.m. in het tijdschrift *De Boomgaard* was Vermeylens discours niet in dovemansoren gevallen. Maar het gros van de Vlaamse literatoren, met als uiterste Cyriel Verschaeve, bleef hondstrouw aan de 19de eeuwse romantische literaire grondleggers van de Vlaamse Beweging. Precies de festiviteiten voor de 100-jarige geboorte in 1912 van Hendrik Conscience zijn zowel voor nieuwlichters als traditionalisten in de Vlaamse Letteren, aanleiding om hun positie t.o.v. de eerste, zuiver romantische fase van de Vlaamse literatuur te verduidelijken. De Clercq zoekt op dat moment naar een heel eigen synthese tussen beide en wordt in het literair wetenschappelijk veld volgens de Ridder eerder ‘op basis van aannames, dan op basis van een gedegen lectuur’ (p. 13) tot de traditionalisten gerekend.

Dat de vernieuwing echter niet aan De Clercq was voorbijgegaan, ligt o.m. aan het karakter van zijn dagelijkse woon- en leefmilieu van die tijd: in Gent heerste voor de Eerste Wereldoorlog bij uitstek een vrije en combattieve sfeer. Gent was toen dé kweekvijver voor zowat alle vernieuwing in Vlaanderen. Bovendien wordt René in deze *vechtstad* vanaf 1897 wegwijz gemaakt door de toen nog anarchiserende Karel van de Woestijne¹. Veelbetekenend is ook dat uitgerekend De Clercq de katholieke studentengilde *Rodenbachs Vrienden*, en dit in een zéér sectair levensbeschouwelijk landschap, in een samenwerkingsverband leidt met het vrijzinnige ‘*t Zal wel gaan*. Dit alles onder auspiciën van prof. Julius Mac Leod, die samen met Vermeylen en De Raedt mag beschouwd worden als dé grondlegger van de vernieuwde Vlaamse Beweging². Velen van De Clercqs jongere vrienden waren ‘epigonen’ van Vermeylen. Zij bevolkten vanaf 1904 de Mac Leodistische studentenvereniging ‘Ter Waarheid’ (o.m. Oscar de Gruyter, de gebroeders van Roy, Reimond Kimpe, de gebroeders Picard, en later Anton Jacob)³.

Minder belangwekkend om De Clercq niet uitsluitend bij de traditionalisten te catalogeren, is het argument dat De Clercq in de laatste nummers van het toen al zieltoegende *Van Nu en Straks* nog 6 gedichten had gepubliceerd. Vermeylen was trouwens enthousiast: ‘Die goede

¹ Van de Woestijnes anarchiserende periode eindigt eind 1897, zie: Hans Vandevoorde *De Spiegel van Achilleus* p. 201. In een brief dd. 26 december 1897 aan Lode Baekelmans motiveert KVdW waarom hij niet verder wil meewerken aan diens anarchiserend flamingantisch tijdschrift *Onze Vlagge*.

² Koen Hulpiaw, *René De Clercq een monografie*, Gentse Koninklijke Academie voor Taal en Letterkunde (1987) p. 31 e.v.

³ Martens Filip, *Julius Mac Leod en de radicalisering van de Gentse studentenbeweging*, UG licentiaatsthesis nieuwste geschiedenis, 2006 o.m. p. 23, 119 en 133.

verzen van onzen redder R de Clercq zijn al naar Scham[elhout]' schrijft hij op 6 maart 1901 aan De Bom. Overigens is het contact tussen De Clercq en Vermeyleylen voor W O I blijvend en hartelijk. In 1909 zendt hij hem zijn *Toortsen*⁴. In 1931 zal De Clercq Vermeyleylen wel brandmerken als een 'politieke windwijzer' wat hij 'zeer jammer' vond, want '**in Vermeyleylen heb ik lange tijd geloofd**'⁵... Overigens sympathiseert De Clercq sinds 1901 voor het Gentse socialisme⁶ waarbij we met enige ironie voor de toekomstige evolutie bv. vaststellen dat de Gentse socialisten 1905 niet meevieren terwijl De Clercq de eerste twee prijzen wegkaapt in het concours van 'le Ministère de l' Intérieur et de l' Instruction publique à l' occasion du 75e anniversaire de l' indépendance de la Belgique en 1905'⁷. Ook heeft zijn katholieke geloof

⁴ Koen Hulpiau, *René De Clercq een monografie*, Gentse Koninklijke Academie voor Taal en Letterkunde (1987) p. 46 en 174 en brief Vermeyleylen aan De Clercq:

Ukkel, 12.10 (1909 JV)

Waarde De Clercq,

Het is heel lief van u dat ge mij 'uw Toortsen' zendt en 't doet me veel genoegen dat exemplaar met uw handtekening te bezitten: van harte dank! Ik was zoo ongeduldig uw 'Toortsen' te lezen dat ik uw werk al gekocht had en genoten. Wat zegt ge, dat ik u den weg naar de maatschappelijke poëzie zou geweest hebben. Daar begrijp ik niets van, maar dát staat toch vast: ik heb u niet geleerd zulke verzen te schrijven. In gloed gehamerd, klinkend als sterk en fijn metaal. Neen, er zijn heerlijke dingen in... En dat de Hollanders nu maar komen zeuren dat de weergave niet 'haarfijn precies is'. 'k Wilde wel weten wie onder hen, tegenwoordig verzen schrijft met zulk een levenskracht, een gang, een golving, dat dynamische zonder hetwelk er toch geen zang is, en dus geen vers. De warmte... Ik zeg u zoo, maar mijn eerste indruk om u dadelijk te bedanken en geluk te wenschen. Zoodra dat alles wat bezonken is en ik (helaas) over een beetje meer tijd beschik, hoop ik over uw werk te schrijven. 'n Mensch is soms ontmoedigd, denkt dan: 'is er op de Vlamingen wel een ideaal te bouwen?'. En daar komt uw boek 'Toortsen' dat me weer verwarmt en straalt, ja, ons land bloeit nu toch schoon! En inzefde, is uw kunst, het besef van uw dichtersplicht en de deugd van het scheppen, is dat u alles geen steun na het vreselijk ongeluk dat u getroffen heeft? (het overlijden van De Clercqs vrouw Marie Delmotte op 11 oktober 1909, daags voordien, JV). Ik zou willen bidden om u te vragen dat de moed u niet ontzinken zou. Nu dat ik uwen vasten stap door uw verzen heb hooren klinken! Ongelukkiglijk is er weinig kans op, dat de provinciale jury van Brabant 'Toortsen' zou bekroonen: verloopig geldt daar nog de regel, dat een zelfde dichter niet tweemaal een prijs bekommt, hen ware dan, dat dwingende omstandigheden ons over dien 'regel' deden heenstappen (De Clercq had deze prijs pas het vorige jaar ontvangen, JV). Maar als de jury van de vijfjaarlijkschen prijskamp nu eens minder idioot was dan gewoonlijk, en eenvoudig rechtvaardig (De Clercq werd door de katholieke jury niet moreel hoogstaand genoeg bevonden en in 1911 ging de staatsprijs voor werk tussen 1905-1909 voor de tweede maal naar Streuvels, JV). Jammer dat rechtvaardigheid over 't algemeen zoover te zoeken is!...

Met besten handdruk

uw,

A. Vermeyleylen

(brief uit het René De Clercqarchief en museum, Deerlijk)

⁵ René De Clercq, *Vlaanderens hoogste belijders* in Voor - 1830 - na, Uitgeverij Santpoort, 1930 (p.55)

⁶ Matthijs De Ridder duidt De Clercqs ideologie in 1915 in zijn doctoraatsthesis als 'een merkwaardige mengeling van katholicisme, socialisme en flamingantisme'. De Clercqs illusie t.o.v. het Gentse socialisme krijgt een serieuze knauw als Anseele (met de steun van de vooruitstrevende loge *La Liberté?*) in 1909 inbreekt in het Gentse stadsbestuur en dus een bondgenoot van de Association Libérale wordt. Zijn vroegere sympathie met het partysocialisme verdwijnt volledig.

⁷ Koen Hulpiau, *René De Clercq een monografie*, Gentse Koninklijke Academie voor Taal en Letterkunde (1987) p. 129 en Martens Filip, *Julius Mac Leod en de radicalisering van de Gentse studentenbeweging*, UG licentiaatsthesis nieuwste geschiedenis, 2006 p. 54.

langzamerhand plaats gemaakt voor een heel eigen levensovertuiging gesteund op de Almoe-der natuur en de zon. De Clercq is wél een allemansvriend die geniet van zijn machtspositie omdat alle strekkingen van zijn talent gebruik willen maken maar die er wel over waakt dat in het katholieke Vlaanderen de verkoop van zijn werken niet nodeloos in gevaar komt⁸.

Op 11 augustus 1912 herdenkt Vlaanderen Conscience in Antwerpen. Kortrijk had reeds op 10 juli de Consciencefeestelijkheden geopend, Brussel volgde op 14 en 21 juli, in Gent, Brugge en Luik waren er bescheiden vieringen. Op 14-15 augustus wordt in Antwerpen in aanwezigheid van Albert I en Elisabeth een reprise van de feeststoet gehouden. De koning houdt drie gelegenheidsredevoeringen waarvan de eerste in het Nederlands (volgens Het Handelsblad dd.16 augustus ging Alberts Nederlands met rasse schreden vooruit). Tussen hon-derd- en tweehonderdduizend mensen van overal in Vlaanderen woonden de feestweek in Antwerpen bij. Net als bv. Vlaanderens Kunstsdag in Gent het jaar voordien, waar De Clercq overigens ook een manifeste rol vervulde, was er aan deze massabijeenkomst niks subversief. Zij hadden op zich geen politiek karakter maar waren manifestaties van Vlaams machtsver-toon en eensgezindheid die de hooggespannen verwachtingen inzake het realiseren van de Vlaamse eisen ondersteunden. De teleurstelling zou echter vlug volgen ... De Vlamingen wa-ren unaniem zeer tevreden over Albert I, hoewel deze in zijn redevoeringen zeer dubbelzinnig bleef en geen uitspraak deed over essentiële zaken bv. de wenselijkheid van een Vlaamse Universiteit. De Clercq zou door Raf Verhulst en Pol De Mont voorgesteld worden aan het koningspaar. Verhulst herinnerde zich nog in 1934 'hoe De Clercq net op tijd, maar met zijn pantalon een eind opgerold om de boorden te beschermen tegen de neerpletsende regen, op de Minderbroedersrui aankomt, met slordig opgeplooid kranten uit de zakken van zijn tipjas puilend: Wij zien hem zijn intrede maken over de tapijten, pas één minuut vóór de Koning. Hij lachte gul, als hij door de dubbele wachtende rijen schreed, en knikte vriendelijk en oolijk, alsof dit alles hemzelf gold en hij voor de hoffelijkheid dankte'⁹.

De gelegenheidsrede¹⁰ die De Clercq hield op 11 augustus in de feestzaal van de dierentuïn wordt door de Ridder volledig geanalyseerd en vergeleken met die van Pol De Mont die on-geveer tegelijkertijd had gesproken en die van August Vermeylen drie weken eerder in Brus-sel. De auteur besteedt hier vele tientallen bladzijden aan die voor elke De Clercqfan en ieder-een die het geheugen wenst op te frissen aangaande de eerste decennia van de Vlaamse Be-weging, ten eerste aan te bevelen zijn. Het komt erop neer dat de traditionalisten eigenlijk het Duitse romantische discours hanteren terwijl Vermeylen de ideeën van de Franse revolutie op een doorgedreven individualistische wijze op de Vlaamse Beweging ent. De Clercq zette in zijn rede volledig in op het traditionalistische discours: niet de 'taalwetterij' had Vlaanderen gemaakt tot wat het in 1912 was maar wel één boek nl. *De Leeuw van Vlaanderen*. Zijn evo-lutie naar een meer maatschappelijke kijk op de Vlaamse kwestie zoals die in *Toortsen* tot uiting was gekomen, bleef in zijn speech opvallend afwezig. Het groeiende antipolitieke dis-cours bij de militante kern van de Vlaamse Beweging was hier niet vreemd aan. De traditio-nele partijen, die met de actie van de zgn. 'drie kraaiende hanen' hoge verwachtingen hadden gewekt, lieten het afweten en kozen als het er echt op aan kwam voor hun machtsposities op Belgisch niveau.

De antipolitiek was o.m. ook geïnspireerd door Mac Leod die teleurgesteld was omdat zijn ideeën over de vernederlandsing van de Gentse hogeschool binnen de Vlaamse Beweging

⁸ Zo blijft hij bv. tot 1910 bestuurslid van het Gentse Davidsfonds. Koen Hulpiaw, *René De Clercq een monografie*, Gentse Koninklijke Academie voor Taal en Letterkunde (1987) p. 180.

⁹ Koen Hulpiaw, *René De Clercq een monografie*, Gentse Koninklijke Academie voor Taal en Letter-kunde (1987) p. 169.

¹⁰ Voor de volledige tekst zie ook onze webstek

waren afgeschoten¹¹. Ook het toenemende georganiseerde verzet van Franstalig Gent inzake deze materie en de tegenreactie van Fons Sevens, die heftig fulmineerde in *De Witte kaproen* en die met 'De Vlaamsche Blok' tijdens de verkiezingen de kleurpartijen, niet het minst de socialisten in de gordijnen joeg. Eind 1911, begin 1912 heeft De Clercq zoals het hele Gentse flamingantische volkje de Leidse neo-hegeliaan, professor Bolland gehoord. Deze had de Flaminganten eigenlijk gezegd dat geen enkele taal de Zuivere Rede beter kon uitdrukken dan de Nederlandse en dat de Vlamingen hun rechten gewoon moesten nemen. Later zou De Clercq zich, wat zijn radicalisme betreft beroepen op Bolland, 'den eenzijdigsten maar ook den sterksten man, dien ik in mijn leven heb ontmoet'¹². Ook de komende Wereldtentoonstelling in Gent georganiseerd door de lokale, uiteraard Franstalige fine fleur voor de eerste maal vergezeld door het imperium van 'Vooruit', voorspelde weinig goeds voor de positie van het Nederlands. De eis voor gelijke behandeling, geformuleerd door het op 25 februari 1912 opgerichte 'Vlaamsch Comité voor de tentoonstelling van Gent' dat 1700 verenigingen groepeerde, wordt aanvankelijk genegeerd. Een latere overeenkomst van dit comité met de organisatoren blijft dode letter. René De Clercq en Richard De Cneudt hadden nochtans mondelinge toezeggingen gekregen o.m. voor geldelijke steun voor enkele 'Vlaamsche kunstfeesten'.

Dat De Clercq hoog oploopt met de kracht die de roman *De Leeuw van Vlaanderen* had gegenereerd hoeft niet te verwonderen. Vandaag is het bon ton om over de in katzwijn-vallende-maagden en de viriele Vlaamse strijders die hun laars lappen aan alle elementaire mensenrechten, heel denigrerend te doen. Nochtans is de geschiedkundige component van *De Leeuw*, buiten enige romantische ingrepen zoals het optreden van de gouden ridder, alias Robrecht van Bethune, voor die tijd historisch zeer accuraat te noemen. Conscience had duidelijk zijn huiswerk gemaakt!¹³ Ook buiten de Vlaamse Beweging o.m. in de prille arbeidersbeweging is *De leeuw* trouwens zeer belangrijk. Zo koopt het leesgezelschap van de drie jaar eerder opgerichte Broederlijke Wevers van Gent (het eerste syndicaat van België!) op 2 dec. 1860 als eerste boeken de volledige werken van Conscience!¹⁴ Pol De Witte, één der pioniers van de arbeidersbeweging en activist tijdens de Eerste Wereldoorlog, getuigt dat zijn analfabete vader in 1857 zei: 'Pieter De Coninck was ook ongeletterd wat niet belette dat hij Vlaanderen vrij maakte van Frankrijk!'¹⁵.

¹¹ Filip Martens, *Julius Mac Leod en de radicalisering van de Gentse studentenbeweging*, UG licentiaatsthesis nieuwste geschiedenis, 2006 p. 121 e.v.

¹² O.m. Koen Hulpiaw, *René De Clercq, een monografie*, Gentse Koninklijke Academie voor Taal en Letterkunde (1987) p. 165, G.J.P.J. Bolland, *Het Nederlandsch als taal voor hogere aangelegenheden des geestes, redevoeringen gehouden in Vlaamsch België*, met een voorwoord van Lucien Brulez, drukkerij N De Bremaeker-Wauts, Brussel (1912), 39 p. en Leo Molenaar, *De Rok van het Universum Marcel Minnaert, astrofysicus*, Balans/Van Halewyck (2003) p. 70,71.

¹³ Zie o.m. *De ene leeuw is de andere niet, zeven maal De leeuw van Vlaanderen herlezen*, AMVC 2002 bijdragen van Rolf Falter en Johan Van Iseghem.

¹⁴ Guy Vanschoenbeek *Mijnheer Emiel*, leven en werk van EMIEL MOYSON (1838-1868) vrijdenker, flamingant en socialist of *de lotgevallen van een intellectueel in de arbeidersbeweging* AMSAB, 1988 p. 29.

¹⁵ Pol De Witte, *Alles is omgekeerd, hoe de werklieden leefden, 1848-1914*, Kritak 1986 p. 42 p. 82 en p. 129.

Conscience heeft Vlaanderen in de **meest arme en uitzichtloze periode van zijn bestaan kracht en hoop op verbetering gegeven**¹⁶. Alle elementen van deze laatste zin zijn de laatste decennia om verschillende redenen ten prooi aan te ver gedreven relativisme, hooghartige spot en zelfs negationisme, niettegenstaande precies dàar de basis ligt om de meeste evoluties in Vlaanderen sedertdien te begrijpen! De Ridder geeft mooi weer hoe het romantisch discours in mekaar zit. Hij illustreert o.m. met De Clercq het alles overheersende regeneratieschema en de repetitieve familiale metafoor waar de moederfiguur centraal staat¹⁷.

De Ridder beschrijft ook mooi de vete tussen Anseele en de 'énergumène flamingant' Alfons Sevens vanaf 1909 toen de socialisten 'inbraken' in het Gentse stadsbestuur en een metamorfose ondergingen van 'lippendienst' revolutionairen naar medebeheerders (p. 96-106). Hij heeft wellicht gelijk met zijn stelling dat Anseele met zijn hulde aan De Clercq in zijn brochure *Vooruit en de Vlaamsche Beweging* van 1913, gewoon beiden politiek uit mekaar trachtte te spelen. Wat dan natuurlijk tevens bewijst dat de Gentse socialistische patron De Clercqs talent erkende en het vooralsnog voor zijn beweging hoopte in te lijven. Volgens de auteur heeft ook het relativerende en ironiserende artikel van Karel Van de Woestijne in NRC dd. 16 juli 1912 over de Conscienceviering, De Clercq voor een zuiver traditionalistisch discours doen kiezen (p. 107).

Nochtans weet de Ridder dat De Clercq vooral met zijn dichtbundel *Toortsen* eerder het traditionele discours had verlaten.

*Den mensch eerst, dan het volk ontvoogden
Brenge arbeid breeder arbeid voort!
Wie slechts de taal te redden poogden,
Krakeelden om een ijdel woord.*

dicht De Clercq in 'Nachtronde', de aanhef van zijn bundel *Toortsen* (p.14). Dit is inderdaad Vermeeylen in een notedop. De opbouw van deze dichtbundel refereert zuiver naar de (Franse) verlichtingsfilosofie (zie ook infra): 'De bundel begint bijvoorbeeld niet toevallig met een *Nachtronde*. De 'toortsen' die daarna volgen zijn letterlijk lichtpuntjes in de duisternis, of kleine taferelen van menselijke ellende die in de algehele duisternis even worden uitgelicht. In de laatste 'toorts' gloort al de dageraad, waarna in het lange slotgedicht *Zonnegalm* de herleving wordt begroet' (de Ridder p. 91). Hoewel deze dichtbundel als 'socialistisch' wordt gecategorieerd, is er bij De Clercq nooit sprake van enig marxisme, alles wordt gehuld in een universeel broederschapsdiscours, gehuld in een vaag pantheïsme. Volgens de Ridder zou De Clercq in bepaalde verzen gemakkelijk kunnen doorgaan voor de vader van menig humani-

¹⁶ Vergeten we daarbij ook niet het bestendige deficit van België t.o.v. Vlaanderen op historisch, democratisch, cultureel, moreel en economisch gebied. Omdat na de dood van Leopold II de 'broodkwestie' stilaan een bevredigende oplossing kreeg door de opbouw van een Belgische sociale zekerheid met verregaand medebeheer van de arbeidersbeweging, bleef alleen de Vlaamse kwestie als potentieel revolutionaire kracht over. Het flamingantisme bleef, althans in de ogen van de Franskijonse machthebbers, hun identiteit en dus de legitimiteit van hun macht betwisten. De Belgische elite zou nooit wezenlijke toegevingen doen aan de Vlaamse beweging en zijn laars lappen aan de summier verwoorvenheden.

¹⁷ Het blijft verwonderen hoe dit discours bij vele nationale bewegingen terug te vinden is. In Ierland, waar men toch veel minder met de Duitse romantiek en Wagner te maken had dan in Vlaanderen, vindt men dergelijke symboliek in overvloed. Wellicht was er via de 'republikeinse internationale' in het midden van de 19de eeuw, waar ook bv. Daniel O'Connell deel van uitmaakte, toch wel enige invloed. Verder onderzoek zou hier interessante zaken kunnen omhoogploegen.

tair-expressionist zoals Wies Moens (p. 92)¹⁸. Hoewel De Clercq volgens de Ridder met enige goede wil zelfs tot de redactie van *De Boomgaard* zou kunnen behoord hebben, werd hij door André de Ridder en Paul Kenis¹⁹ als té moraliserend beoordeeld. Vooral met André de Ridder boterde het niet. Ze zouden wel in de loop van 1915 de strijdbijl begraven om samen in Nederland met het dagblad 'De Vlaamsche Stem' te beginnen en samen het ontluikende expressionisme in de schilderkunst steunen.

Wie de invloed van Wagner op de basismythen van de romantische Vlaamse Beweging in de werken *De Kerels van Vlaanderen* van Conscience en *Gudrun* van Berten Rodenbach wil kennen of opfrissen, moet zeker dit boek lezen. Het lijkt geen twijfel dat Wagner voor alle kleuren en strekkingen tot Wereldoorlog I een ultieme bron van inspiratie en kracht was²⁰. Dr. Koen Hulpiau had in zijn doctoraat over De Clercq diens roman *Harmen Riels*²¹ van 1913 terecht geduid met een stuk Wagner en Hegel. De Ridder werkt Hulpiaus thesis in zijn boek nog verder uit (p. 220-257). In deze deels autobiografische roman merk je dat De Clercq zijn katholicisme heeft ingeruild voor een soort 'heidense aanbidding voor moeder natuur' (p. 222). Plots heeft hij 'zijn sociale en pluralistisch-flamingantische engagement ingeruild voor een mythischer benadering van het leven'. 'Almoeder' natuur is in zijn werk ingetreden²². Hij zal vanaf nu zijn autobiografische maatschappijkritiek baseren op voorchristelijke mythes, en meer bepaald op Wagners *Ring*²³ (...). 'Net als Wagner moet hij hebben geoordeeld dat de Germaanse mythen het dichtst bij de oorsprong van de westerse beschaving liggen en dat deze mythen elk nationaal streven kunnen legitimeren. De christelijke traditie kon de zaken alleen maar compliceren.' (p. 223). Drie vrouwen schragen de autobiografie:

- a) Rika²⁴, Harmens moeder, 'een heilige vrouw'²⁵, die waakt over de moraal.
- b) Marva Graeve²⁶, Harmens vrouw, de prachtige 'buitenschoonheid' als moedergodin voor de voedende kracht en de deugdzaamheid en tevens als de moederfiguur, bouwsteen van een volkse samenleving, kortom een aardse en volkse godin.

¹⁸ In zijn thesis werkt hij dit verder uit o.m. m.b.t. Gaston Burssens en Paul Van Ostaijen. R.F. Lissens, de auteur van *De Vlaamse letterkunde van 1780 tot heden*, had in 1954 al op dit verband gewezen.

¹⁹ Paul Kenis (Bocholt 11 juli 1885 - Etterbeek 29 juni 1934) was ook een Gentse oud-atheneumstudent en lid van 'Ter Waarheid', die probeerde zowel in de socialistische als in de radicaal Vlaamse beweging (hij was medewerker van de Witte Kaproen) te militeren. (De Ridder p. 337 e.v.).

²⁰ Wat de socialisten betreft denke men bv. aan de componist en dirigent van de Gentse harmonie 'Vooruit' Jozef Vandermeulen (die o.m. De Clercqs *De Vlasgaard* verklankte), die in het dagblad 'Vooruit' De sociale gids 'Levensbeschrijving van Richard Wagner en analyse van *Tannhäuser*' (1897) en 'Richard Wagner als revolutionair' (1913) publiceerde.

²¹ Matthijs de Ridder stelde vast op onze gezamenlijke uitstap naar het De Clercqmuseum in Deerlijk dd. 10 september 2008 dat De Clercq de roman oorspronkelijk 'Berglucht' wou noemen maar uiteindelijk voor 'Harmen Riels' koos. Op het manuscript staat 'Berglucht' doorgestreept.

²² Niet voor niets heeft de jonge Harmen Riels (lees De Clercq) in tegenstelling tot de franskiljonse oversten van zijn school wél oog voor de schoonheid van de allesoverheersende natuur, De Ridder p. 223.

²³ De tetralogie *De Ring des Nibelungen* bevat achtereenvolgens: *Das Rheingold*, *Die Walküre*, *Siegfried* en de *Götterdämmerung*.

²⁴ De naam Rika verwijst niet toevallig naar Fricka uit de Wagneriaanse genealogie; zij staat er voor de vrouw van Wodan, die het overspel en de incest, gepleegd door Sigmund en Sieglinde laat bestraffen. Zij staat voor De Clercqs moeder Pauline Gheysen (Harelbeke 15.11 1836 - Deerlijk 4.2.1906).

²⁵ Zie natuurlijk ook De Clercqs overbekende moedergedicht 'Mijn moeder' voor het eerst gepubliceerd in *Toortsen*.

c) Noirette²⁷, die na Marva's dood de rol speelt van de passie (daadkracht) en de rede.

Na het these en antithesespel van vorige elementen moet Harmen in een synthese van een meer volmaakte vorm van leven terechtkomen. Slechts twee mannen spelen enige rol in het verhaal:

a) Theus Graeve²⁸, Marva's vader en patriarch van het 'koninklijke' boerenras²⁹ van de Graeves. Het gezin Graeve leeft 'in de directe aanwezigheid van de almacht' (p. 227).

b) Gingolph³⁰ in deel 2, Harmens leermeester op de berg die uiteindelijk door Harmen zal worden overvleugeld.

Nog andere opvallende autobiografische elementen in de roman zijn de verhouding met Tine Salmon³¹ en de lotgevallen van Harmen Riels met Korgen³² en Gorlee van de Gentse socialistische arbeidersbeweging³³. Het is opvallend dat De Clercq meer en meer een 'anti-steedsch' discours hanteert. Voor hem staat de 'onechte' stad in contrast met de ongerepte natuur en een boerenbevolking die leeft 'tusschen boomen, akkers, weiden' en achter het 'goudgroen van grassen, olmen en korens'. Niet voor niets schildert Harmen Riels in het Gentse volkshuis³⁴ reuzengrote landbouwtaferelen³⁵.

²⁶ Equivalent van enerzijds Flosshilde, de snuggerste der drie Rijnmaagden en anderzijds Wodans dochter Sieglinde in de Wagnergenealogie. Zij staat voor Marie Delmotte (Ingooigem, 23.12.1878 - Sint-Amansberg, 11.10.1909); zij was De Clercqs eerste vrouw met wie hij een zeer gelukkig huwelijk had o.m. omdat zij haar turbulente echtgenoot 'discreet wist te leiden'.

²⁷ Cfr Wagners Brunhilde in relatie tot Siegfried. Na de dood van Marva gaat Harmen naar Zwitserland waar hij, weg van zijn normaal milieu en in een heel andere logica, hoog op een berg bij Noirette zijn viriliteit terugvindt. In de roman blijkt Noirette zwanger na Harmens vertrek. Toch zal Noirette hem terug naar zijn gezin sturen. Volksopvoeder Harmen Riels plaats is immers 'niet op de berg, maar in zijn eigen land, bij zijn eigen volk en vooral bij zijn eigen familie'. De Clercq is medio 1912, kort na de geboorte van zijn zoon Harmen, inderdaad naar Zwitserland getrokken maar wij weten niet in hoeverre deze passage echt autobiografisch is. Naar verluidt ging hij naar daar om te zien of het landschap er wel degelijk overeenstemde met zijn verbeelding. In die periode is De Clercq ook zeer onder de indruk van de buitenechtelijke relatie van zijn vriend, kunstschilder Fritz Van den Berghe met actrice Stella Van de Wiele.

²⁸ Cfr Wodan bij Wagner. De naam 'Theus' verwijst duidelijk naar een Godheid. Het gaat hem duidelijk over Eligius Delmotte (Ingooigem 14.08.1827 - 31.03.1912), De Clercqs schoonvader. Theus durft de almachtige natuur wel eens uitdagen en 'overspeelt', zoals Wodan, wel eens 'zijn hand'. De kinderen Aernout, Elga, Friede zijn de equivalenten van Achiël, Celine (of Zoë?) en Alice Delmotte (Ingooigem 25.02.1882 - Sint-Niklaas 18.01.1973).

²⁹ Essentieel in de Duitse romantiek was de zgn. 'bauernkunde': de meest authentieke Duitsers waren immers de boeren die het beste en het zuiverst de oude raskenmerken en gewoonten hadden bewaard.

³⁰ Eigenlijk de tweede Wodan in het verhaal. De naam Gingolph verwijst naar het stadje Saint-Gingolphe op de grens tussen Zwitserland en Frankrijk. De gemeente is opgedeeld in een Frans deel en een Zwitsers deel en toch is het één stadje. Het lijkt een ondubbelzinnig pleidooi voor een verregaande vorm van autonomie voor Vlaanderen en Wallonië, of zelfs voor confederalisme (De Ridder p. 250).

³¹ In realiteit Valentine Ottevaere, jeugdliefde van René De Clercq, een beeldschoon meisje uit hogere kring maar eveneens 'een onecht modepopje zonder besef van waar het in het leven echt om draait'.

³² De alter ego's van respectievelijk Edward Anseele en Emile Coppieters.

³³ Zie o.m. onze bijdrage *René de Clercq in 1906* in onze Nieuwsbrief van 2006. www.renedeclercq.be

³⁴ Cfr 'Ons Huis' op de Gentse Vrijdagsmarkt.

³⁵ Deze schilderijen verwijzen één voor één naar de Clercqs gedichten over buitenambachten en de traditionele vlasbewerkingen op de buiten.

De Ridder schetst ons ook de belangrijke invloed van Frederik van Eedens³⁶ werk *De kleine Johannes* op zijn tijdgenoten alsook op René De Clercq. Niet onbelangrijk zijn ook de overpeinzingen van Harmen Riels alias René De Clercq vanop de hoge Zwitserse bergen: ‘De mens wordt voor de gek gehouden, denkt Harmen Riels op zijn berg. Gemeenschappen zijn niets anders dan door de mensen die de kennis in pacht menen te hebben gefabriceerde constructies, die nog weinig met de essentie van het leven te maken hebben. De intellectuele leiders van het volk - hoe tegengesteld hun belangen ook vaak lijken te zijn - spelen een spel met de mensen en verdelen de buit onder elkaar. De enkeling die het wel goed voorheeft met de mensen, voegt Harmen daar nog aan toe, wordt ‘verloochend, belasterd, gekruisigd’ (p. 245). Volgens Riels/De Clercq kon ook de vaderlandsliefde het algemeen menselijke in de weg staan (p. 246). Ook de beoogde staatsstructuur komt ter sprake als Harmen op weg van de berg naar het station van Genève een lokale boer tegenkomt waarbij zij het over het Zwitserse model hebben. Voor Harmen is Zwitserland de ideale staat ‘waarin de wet er is voor het volk en het volk voor de wet’ en waar ‘minder gesproken wordt over politiek geknoei, zedenbederf en schelmerijen, dan over algemeen nut, kennis en goed bestuur.’ (p. 248).

Harmen brengt ook niet toevallig een bezoek aan het standbeeld van Jean Jaques Rousseau op een klein eilandje in het Meer van Lemman. *Le contrat social* (1762) van deze verlichtingsdenker blijkt ook het ideaal van Riels/De Clercq te zijn. Het ‘maatschappelijk verdrag’ waarin de rechten en belangen van alle individuen zijn gewaarborgd en samengebracht tot één staatslichaam. Zolang iedereen zich in zulk een utopische maatschappij inzette voor het algemeen belang, waren onderdrukking en interne tegenstellingen simpelweg onmogelijk³⁷. Uit dit alles blijkt ook dat De Clercq tot verbazing van velen wel degelijk een aanhanger was van de utopische denkbeelden van de Franse verlichting! Voor De Clercq is dit stelsel geen utopie: het bestaat in Zwitserland! Uiteraard wil hij ook het Zwitserse federale model als oplossing voor de Belgische nationaliteitenkwestie. ‘Sterker en vooral completer dan ooit is Harmen bereid om zijn hervonden viriele ‘ik’, in te zetten voor de moederlijke gemeenschap die ooit zo mooi moet worden als het meertalige en federale Zwitserland’ (p. 250). Voor De Clercq zit de mensheid vast in een ‘eeuwige stroom’, de natuur, aan wiens kracht er niet te tornen valt. ‘Ondanks alles geloofde hij nog steeds in een grond van deugd bij de mensen, die niet verandert, gelijk water water blijft al wordt er een laag petroleum, leelijk geel blauw en rood³⁸, kleurend over uitgestort.’ (p. 254).

Het nieuwe project van de complete Vlaamse held Harmen/René is daarmee duidelijk. In het volle besef van de almacht van de natuur, in een poging om een maatschappelijk verdrag te sluiten voor Vlaanderen en België, zou hij zich gaan inzetten voor het volk. Harmen schrijft een artikel voor het blad *Vrijheid*³⁹, onder de titel ‘De kudden’, waarin hij duidelijk stelde dat de wereld niets had aan kuddes. Makke lammetjes die de partijleiders volgden, betekenden niets voor de samenleving. Wat de gemeenschap nodig had, was ‘[j]ong volk, nieuw frisch,

³⁶ Ook voor van Eeden (1860 - 1932) is De Clercq geen onbekende. In zijn toespraak tijdens de Gentse Wereldtentoonstelling op 6 juni 1913 over ‘Nieuwe Nederlandsche Dichtkunst’ noemt hij zijn naam bij de ‘jonge begaafde dichters die min of meer zelfstandig bezig zijn’. Op 20 november 1919 zal van Eeden aanwezig zijn op de opening van De Clercqs kunsthandel *De Blauwvoet*. In die periode is René een regelmatige gast op Walden (een kolonie of commune in 1898 door van Eeden opgericht op het landgoed Cruysbergen in Bussum). Zij voeren regelmatig filosofische conversaties op een moment dat van Eeden zich tot het katholicisme bekeert terwijl René het katholicisme steeds verder achter zich laat.

³⁷ Cfr. de grondprincipes van Frederik van Eedens commune Walden.

³⁸ Cfr. de zgn. kleurpartijen.

³⁹ Cfr. De Clercqs artikel *De Kudden* in *De Witte Kaproen* 2 maart 1912.

sterk opkomende kerels en krachtbewuste mannen' die zich niet achter welke partij dan ook schaarden. Want '[e]iken staan alleen' en Sterken zijn zichzelf, o laaggehurkten, hooren bij niemand en niets, tenzij bij het goed en alwie zich zelfstandig rechtschapen voelt'⁴⁰ (p. 254). 'Wat een eenzame rechtschapen clercquiaanse eik nodig had, was ondertussen wel duidelijk. Een flinke dosis moederliefde en deugdzaamheid (waarmee ook meteen de verbondenheid met de aarde was gedekt), gecombineerd met onverschrokken, viriele eigenschappen, maakten van een man een echte kerel, die in dienst van zijn volk zou kunnen strijden voor een harmonieuze samenleving' (p. 256).

In dit proces was een grote rol weggelegd voor de kunstenaar. 'Doorleefde, dit is rechtschapen, kunst was het zaad waaruit een bewust geworden gemeenschap kon groeien'. Kunst als 'waarborg van het eeuwige', dat is een accurate samenvatting van De Clercq's eigen artistieke project. Het geeft ook kernachtig aan hoe De Clercq Wagners *Der Ring des Nibelungen* precies had opgevat. Als een uiting van het eeuwige en algemeen menselijke dus (p. 256). Dat de concrete toepassing van deze theorie in de praktijk, ook voor De Clercq niet simpel was, bewijst het 'geval Ledegouwer'. De Clercq moet het moeilijk gehad hebben als zijn leerlingen zich, los van de dwangmatigheden van de vorige generaties, met jeugdige overmoed en direct (zonder het doorlopen van de these en de antithese van De Clercq) in de strijd gooien. Dat dit toen zowel door de franskiljonse machthebbers van het atheneum (prefect Clevers) als door de leraars-cultuurflaminganten (zoals tekenleraar Van Puyvelde⁴¹) niet gepikt werd, bewijst het wegzenden van Ledegouwer. Deze atheneumleerling Evarist Verdurme (1895-1914) die omwille van het gebruik van de term 'blote borsten'⁴² in een gedicht werd buitengegoid. De vraag is of dit de werkelijke reden was of men dit niet als aanleiding gebruikte om een zeer slagvaardige generatie van jonge aankomende flaminganten⁴³ te breken? De Clercq zelf zou

⁴⁰ De Clercq maakt dus de merkwaardige combinatie van de door de romantiek en de verlichting: nl. de opgehemelde sterke, ongerepte mens die dichtbij zichzelf en dus dicht bij de oorsprong was gebleven, die op vrijwillige basis een maatschappelijk verdrag (cfr. Rousseau) aangaat.

⁴¹ Van Puyvelde (Sint-Niklaas 30.07.1882 - Ukkel 27.10.1965) was een vooraanstaand katholiek cultuurflamingant die tijdens Wereldoorlog I in Nederland de belgicistische tegenpool van De Clercq zou worden. In het interbellum zou hij zelfs les geven aan de door de Gentse Franstaligen opgerichte tegenuniversiteit, de Ecole des Hautes Etudes. Later werd hij hoofdconservator van het Museum voor Schone Kunsten in Brussel. Het zou Van Puyvelde geweest zijn die Ledegouwer overgedragen had bij prefect Clevers.

⁴² Deze generatie stelde zich zuiver, puur op, ontdaan van alle dwangmatigheden van de vorige generaties flaminganten. Het naakte en dus ook o.m. 'blote borsten' staan symbool voor deze zuiverheid. Cfr. de naakte fin de siècle jongelingen van beeldhouwer Georges Minne uit 1899 waar men blijkbaar minder aanstoot aan nam dan aan Ledegouwers geschriften.

⁴³ Het gaat hem om Ledegouwer zelf en o.m. Michel Van Vlaenderen (Gent 7.11.1894 - Baarle 24.06.1965). Hij had in 1911 de radicaal flamingante draad weer opgepakt en was in *De Goedendag*, het tijdschrift van de Vlaamse atheneumstudenten, een 'grievenschroniek' gestart. Zijn aanklachten tegen de Franse teksten op presentiebriefjes en schoolgeldverklaringen kwamen hem bijna op verwijdering van het Gentse atheneum te staan. De franskiljonse studieprefect Eugène Clevers was zijn tegenstrever. De gematigd Vlaamsgezinde minister Pouillet van Kunsten en Wetenschappen had met Van Vlaenderen een onderhoud over deze kwestie, stelde de leerling in het gelijk en drong aan op Nederlandse teksten voor alle circulaires van de Vlaamse atheneum. De prefect durfde geen disciplinaire maatregelen te nemen. De spin in het web was echter de hogeschoolstudent Marcel Minnaert (Brugge 12.02.1893 - Utrecht 26.10.1970) eveneens oud-leerling van De Clercq die *De Goedendag* bleef redigeren. Hoewel deze jongeren erg frontaal gingen, werd ook hier de soep niet zo heet gegeven al ze werd opgediend. Zie: Molenaar Leo, *De Rok van het Universum Marcel Minnaert, astrofysicus*, Balans/Van Halewyck (2003) p. 76.

zich in het hele conflict opvallend op de achtergrond houden⁴⁴. Toch is er onmiskenbaar invloed geweest van de niet-conventionele leerkracht Nederlands De Clercq die in zijn lessen voortdurend verkondigde waar hij mee bezig was en die de leerlingen opstellen-in-versvorm liet schrijven⁴⁵.

Het doet deugd dat een jonge wetenschapper zich de moeite getroost zich persoonlijk te verdiepen (en dus niet door aannames van anderen zeggen) in deze boeiende en cruciale periode van de Vlaamse geschiedenis. Hij komt vanuit zijn vakdomein in grote lijnen tot dezelfde conclusies die wij al in ons werkje *René De Clercq, een romantisch dichter in het oog van een wereldstorm* (2006) trokken. Óók voor wat de jaren onmiddellijk vóór de oorlog betreft, die in zich veel verklaring dragen voor de turbulente ontwikkelingen tijdens de oorlog zelf. Als we de chronologie van de feiten (in de Ridders thesis van de gedichten) voor zich laten spreken en oorzaak en gevolg niet door elkaar halen, houdt de thesis van De Clercq als opportunistische zakkenvuller, die o.m. door de gezaghebbende historica Sophie Deschaepdrijver in *De Grootte Oorlog* wordt geponeerd, geen steek. Het stemt tot nadenken dat onze eigen historici tot nu toe geen enkel aandeel hebben in dit wetenschappelijk opklaringswerk. Ofwel zijn het Neerlandici als Daniel Van Acker en hier Matthijs de Ridder die er zich mee bezighouden, ofwel zijn het Nederlanders zoals Leo Molenaar of weer de Ridder die met blijkbaar een pak minder premissen hun vorsingswerk doen en conclusies trekken. Na de Eerste Wereldoorlog werd er - uiteraard - ofwel zuiver hagiografische ofwel zuivere antiliteratuur, geschreven door de protagonisten zelf. Daarna kwam er een geschiedschrijving met o.a. Willemsen en Elias die eerder gunstig t.o.v. het activisme stond, gevolgd door een felle tegenbeweging met als boegbeeld Lode Wils. Wij hopen dat er stilaan een periode van synthese komt waarin **geen enkel** taboe overeind blijft, wat niet vanzelfsprekend is gezien de directe gevolgen van bewuste periode voor de politieke actualiteit. Wie écht in De Clercq of deze periode van onze geschiedenis geïnteresseerd is, **moet** het werk van Matthijs de Ridder met grote aandacht lezen! Wij mochten al een glimp opvatten van een ander gedeelte van de Ridders doctoraatsthesis met name de evolutie tijdens Wereldoorlog I zelf en hopen van ganser harte dat ook dit onderzoekswerk via uitgave naar een ruim publiek kan doorstromen.

Joost Vandommele, oktober 2008.

⁴⁴ Dit niettegenstaande De Clercq in 1895 zelf was weggestuurd uit het college van Tielt naar aanleiding van een gedicht maar in feite om zijn temperament. Volgens De Clercq in een interview n.a.v. zijn 50ste verjaardag in *De Dietsche Gedachte* (december 1927) had de principaal aan zijn moeder verklaard: 'Een goede jongen, een uitstekend leerling, maar hij is bekwaam een miljoen man achter zich in de revolutie te sleepen'.

⁴⁵ Getuigenis Richard Minne (Gent 30.11.1891 - Sint-Martens-Latem 1.06.1965), die ook door De Clercq als piepjong dichter was gestimuleerd. Zie: Marco Daane, *De Vrijheid nog veroveren, Richard Minne 1891-1965*, De Arbeiderspers (2001) p. 42 e.v. Dat er bij Ledegouwer ook enige beïnvloeding was, tonen volgende versregels: 'Heerlijk het Volk dat strijdt en streeft / en "groot of dood!" tot wachtwoord heeft.' (Ledegouwer 1912). Cfr. De Clercqs 'Zijn liefde [die van de dichter] groeit, arm volk, met uw nood, / En wenscht in uw hart u groot of dood (*Als een sterke man uit Toortsen*) De Ridder p. 352.